

Юлія
ШИШКІНА

Наукова співробітниця
Національного заповідника
«Глухів»

Ремісничє училище ім. Н. А. Терещенка: історія будівництва та реорганізації (до 125-річчя заснування)

Після реформи 1861 року не всі поміщики Глухівського повіту змогли ефективно вести своє господарство в нових капіталістичних умовах. Вони почали активно продавати свої маєтки і переселятися до міста. Цим скористався Артемій Терещенко – засновник відомої династії цукрових королів та меценатів, яка залишила значний слід в історії України в цілому і Глухова зокрема. Саме він зацікавився вирощуванням нової на той час культури – цукрового буряка на поміщицьких землях.

Накопичення капіталу не було самоціллю Терещенків – воно йшло паралельно із вдосконаленням виробництва і створенням умов для ефективної роботи власних цукрових заводів. У 1870 р. вони заснували «Товариство цукрових і рафінадних заводів братів Терещенків», яке за 33 роки існування перетворилось на велику сільсько-господарсько-промислову імперію, що охоплювала багато сфер діяльності.

Якщо Артемій був засновником цукрової промислової групи, то його

Ремісничє училище ім. Н. Терещенка (1899 р.)

старший син, Нікола Артемійович, маючи неперевершені організаторські здібності та репутацію людини, що завжди тримала своє слово, був її творцем. Він ніколи не зупинявся на досягнутому, спрямовував свою діяльність на благо суспільства, фінансував будівництво церков, лікарень та при-

тулків для бідних та знедолених, школи, ліцеї та університети, які і донині використовуються за призначенням.

У 70-х роках XIX ст. Терещенки були орендарями майже всіх повітових земель під цукровий буряк. Цукрові заводи у Крупці, Шалигіному, Воронежі, Хуторі-Михайлівському, Тьоткіному перейшли до їх рук. Постала потреба у кваліфікованих спеціалістах для роботи на цих заводах, тому у 1899 році було відкрито Ремісничє училище ім. Н. Терещенка, половина випускників якого, за умовою засновника, направлялася на роботу на його цукрові заводи. Для потреб училища Нікола Артемійович викупив будинок колишньої військової казарми, перебудувавши його за проектом київського архітектора Миколи Ракінта, унаслідок чого постала мурована споруда, що складалася з трьох корпусів. Протягом свого існування і донині вона не зазнала значних перебудов і втрат, за винятком деяких декоративних деталей на фасадах та в інтер'єрі, а також елементів опорядження подвір'я.

Ремонтно-реставраційні ➡

Майстерня ремісничого училища (початок XX ст.)

Продовження у наступному номері

14 березня 2024 р., у річницю загибелі на фронті завідувача науково-дослідного відділу Національного заповідника «Глухів» Юрія Олександровича Коваленка, на його честь була встановлена меморіальна дошка і презентована монографія «Історична топографія Глухова доби середньовіччя та ранньомодерного часу», яка стала підсумком академічної діяльності історика. Наступним кроком по увічненню пам'яті буде робота над складанням бібліографічного покажчика його наукового спадку.

Переглядаючи друковані і рукописні матеріали, що залишилися у кабінеті Юрія Олександровича, ми натрапили на кілька робіт, які він готував до публікації. По мірі опрацювання ми будемо їх друкувати у нашому виданні під рубрикою «Юрій Коваленко. Із неопублікованого».

Після офіційного прийняття Володимиром християнства на Русі склалося своєрідне двовір'я. Християнізація здебільшого торкнулась великих міських центрів, а населення сіл та околиць Київської держави продовжувало поклонятися своїм богам. У деяких місцях язичництво проіснувало майже до нашествия татаро-монголів. Пристосовуючись до старих язичницьких свят, які відображали у багатьох випадках досвід виробничої сільсько-господарської діяльності, християнство використало цілу низку язичницьких обрядів: масляна на початку весни, троїця з початком літа, покрови восени та ін.

Язичницькі символи продовжували існувати поряд із суто християнською символікою. Це, зокрема, стосується так званих солярних знаків, тобто знаків Сонця-Ярила. Солярні знаки мали велику кількість різновидів. Це і просто коло, коло з різною кількістю променів, що відходять у різні боки, і кілька кіл, вписаних одне в одне, і хрест, вписаний у коло, і свастики різних видів. Так званий «громовий знак» – шість променів у колі – дуже часто можна знайти на денцях давньоруських горщиків. Подібні знаки ставилися досить довгий час на дитячих колисках, ковшах для пиття, ткацьких верстатах, скринях.

Археологічні знахідки речей з солярними знаками часто траплялися і під час досліджень літописного Глухова та Глухівського району. Наприклад, підвіска у вигляді хреста, вписаного у

СТАНОВЛЕННЯ ХРИСТІЯНСТВА НА ГЛУХІВЩИНІ (археологічний погляд)

Клейма на денцях давньоруських горщиків (м. Глухів, вул. Терещенків)

коло, була випадково знайдена біля городища в урочищі Аксьонів Бугор. Аналогічна підвіска в комплекті зі скляним намистом була виявлена автором у 2005 р. по вул. Терещенків (м. Глухів) у давньоруській господарській ямі, яку частково зачепила траншея, прокопана для заміни каналізаційного колектора. Оскільки весь набір знаходився компактно, можна припустити, що він був не випадково втрачений, а викинутий навмисно, можливо, як непотрібний язичницький амулет після прийняття християнства. Матеріалом, який допомагає визначити час виникнення знахідки, може слугувати гончарна кераміка XII–XIII ст., що у великій кількості трапилась поруч. Як бачимо, відмова від віри своїх предків затяглася у деяких місцях не на одне століття.

Крім знахідок окремих предметів культового призначення на теренах літописного Глухова та сучасного Глухівського району мали місце знахідки будівельних матеріалів, які свідчать про можливість існування давньоруських християнських церков. Так у Глухові неподалік пров. Пожежного під час риття ями на поверхню були викинуті фрагменти плінфи та цем'янкового розчину. Скупчення плінфи також зустрічались під час будівельних робіт по вул. Терещенків і Київській, на Собор-

ному майдані. Цьому можна дати тільки одне пояснення – у домонгольський час у Глухові існував мурований християнський храм (можливо й не один). На користь цього говорять знахідки невеликих фрагментів полив'яних плиток, характерних для тих, якими була встелена підлога Софії Київської та давньоруських храмів Чернігова. Знайдені вони були знову ж таки неподалік пров. Пожежного, де виявлене найбільше скупчення плінфи.

У районі Павлівського озера при закладенні розвідкового шурфу був виявлений фрагмент цегли сірого кольору з рельєфним зображенням, схожим на літеру Ж. Оскільки воно збережене не повністю, у ньому, вірогідно, можна вбачати монограму Христа. Серед супутніх знахідок зі шматком цеглини трапились фрагменти давньоруської кераміки та залізний ніж.

Як на території згадуваного городища доби раннього залізного віку – розвинутого середньовіччя Аксьонів Бугор, так і на території посади трапляється давньоруська гончарна кераміка XII–XIII ст. з характерними боріздками по внутрішньому краю вінчика. Серед випадкових знахідок найцікавішим виявився бронзовий хрест із розп'яттям Ісуса Христа. Його розміри становлять 6,2 x 3,8 см. На ли-

цевому боці є барельєфне зображення Ісуса Христа та напис «IC XC» на табличці-перехресті над головою Ісуса, на зворотному – чотири виступи у вигляді гвіздків. Схоже, що хрест було прибито до дерев'яного виробу невідомого призначення. Можливо, з часом дерево зотліло або ж хрест від нього відокремився і був загублений. Подібна знахідка може датуватися XII–XIII ст.

Слід зупинитися й на описі хреста-енколпіона, знайденого у с. Черневе Глухівського району. Хрест виявили на території приватних городів на правому березі р. Клевені. Означена місцевість досліджувалась автором статті протягом кількох років. Тут знаходиться багаточислове поселення періоду бронзи – розвинутого середньовіччя. Як свідчать попередні дослідження, на місці знахідки хреста-енколпіона розташований давньоруський ґрунтовий могильник з обрядом трупопокладення та християнською орієнтацією небіжчиків (схід-захід).

Енколпій розмірами 4,5 x 2,5 см

Бронзовий хрест XII–XIII ст., знайдений поблизу городища Аксьонів Бугор

виготовлений з білону, складається з двох стулок, скріплених шарнірним з'єднанням. У верхній частині хреста є пружиноподібне кільце. На одній зі

стулок з одного боку наявне рельєфне зображення Христа, з іншого – заглиблення для вкладки мощей. На другій стулці з одного боку проглядається рельєфне зображення, вірогідно, діви Марії, оскільки ліворуч є напис «MP», з іншого – заглиблення для мощей. На кожному з чотирьох сегментів хреста, що мають округлу форму, є по два невеличкі колючкоподібні виступи. Подібні хрести характерні для християнських старожитностей XII–XIII ст.

Як свідчать археологічні знахідки, перехід до нової релігії на різних територіях, як і на землях сучасної Глухівщини, був довготривалим. Але не виключено, що значна кількість населення все ж таки одразу прийняла християнство. Це підтверджується непоодинокими знахідками християнської атрибутики, поховань за християнським обрядом, будівельних матеріалів, характерних для давньоруських культових споруд (храмів).

Юрій Коваленко

Надія МІРОШНИЧЕНКО

Вчена секретарка
Національного заповідника
«Глухів»

Як святкували весілля у Глухівському повіті. Із досліджень І. С. Абрамова (до 150-річчя від дня народження)

Цьогоріч минає 150 років від дня народження знаного українського етнографа, педагога, фольклориста Івана Спиридоновича Абрамова (20.06.1874–3.05.1960 рр.). Він народився в м. Воронежі Глухівського повіту Чернігівської губернії (нині – Шосткинський район Сумської області) в сім'ї робітника та колишньої кріпачки. В своєму рідному місті він здобув початкову освіту. Пізніше вступив до Воздвиженської сільсько-господарської школи М.М. Неплюєва. До слова, перебування в закладі М. Неплюєва залишило у Івана Абрамова неприємні спогади, які він оприлюднив у своїх публікаціях: «В культурном скиту (Среди неплюевцев)» та «В культурном скиту (Об одной процветающей коммунистической общине)», де здебільш нарікав на моральний тиск з боку фундатора та відсутність особистої свободи. Проте, закінчивши навчання у Воздвиженській школі, І. Абрамов деякий час там вчителював, а згодом працював у школі с. Студенок Глухівського повіту. В 1895 р.

вступив до Глухівського учительського інституту, після його закінчення працював вчителем у м. Рівне, а з 1900 до 1933 р. – в школах Санкт-Петербурга. Паралельно з роботою вчителя І. С. Абрамов отримав освіту в Петербурзькому археологічному інституті та працював на літературній ниві. З 1909 р. дослідник став членом Археологічного, а з 1914 р. – дійсним членом Російського географічного товариства.

Іван Абрамов був одним із перших дослідників спадщини славетного педагога К. Д. Ушинського, визначаючи його як поборника українства. Слід відзначити, що І. Абрамов був апологетом української національної ідеї, в більшості своїх робіт він фіксував українські традиції та побут. Вивчаючи народний фольклор, краєзнавець констатував згубні наслідки імперської політики зросійщення українського народу: «До чого призвели численні заборони видавати періодичні органи українською мовою, друкувати пере-

клади та книжки для дитячого читання? Неминуче вони призводили до згасання народного духу і творчих сил країни та викликали помітну відсталість тутешнього населення, а розумова відсталість кинула свою чорну тінь на всі сторони народного побуту...».

Після революції 1917 року І. С. Абрамов працював у журналі «Краєзнавство». У 1931 р. був репресований з причини нібито шкідливої діяльності журналу для суспільства та держави. Три роки І. Абрамов провів у таборі військовополонених в м. Тобольськ, після чого йому було заборонено жити в столиці та великих містах. Повернувшись до рідного м. Воронежа, працював вчителем у місцевій школі та займався краєзнавчою діяльністю, друкував свої дослідження в місцевих газетах, в основному в шосткинській «Зорі». Творчий доробок Івана Абрамова нараховує близько 15 окремих видань та 49 статей у збірках і періодичних виданнях.

В цій статті ми зупинимося на етнографічній збірці І. Абрамова «Черниговські малороссы. Быт и песни населения Глуховского уезда (Этнографический очерк)» 1905 року. Тож, в контексті осіннього номеру «Соборного майдану», пропонуємо вам поринути у весільні традиції Глухівського повіту XIX – початку XX ст., позаяк саме восени після закінчення польових робіт зазвичай наречені вкладали шлюб.

«Скінчилися жнива. Прийшла осінь. Стали на селі весілля справляти. Парубок, маючи намір одружитися, готує до визначеного дня хліб, пляшку горілки і, запросивши двох чи трьох старостів, вирушає до хати нареченої свататися. Буває й так, що перед старостами засилаються до батьків нареченої баби для розвідок і переговорів; утім, обережні люди намагаються уникнути цього, кажучи:

– Если баба засватає, то не буде талану...

Коли свати увійдуть до хати нареченої, то зупиняться біля порога, намагаючись не перейти сволоку, тобто перекладини на середині стелі; недотримання останньої умови слугує поганою прикметою: не буде ладу в домі нареченого.

Звичай також вимагає виконати таку умову: один зі сватів має сісти біля нареченої і придавити край її одягу. Не гаючи часу, старости починають умовляти наречену та її батьків не знехтувати нареченим.

– Наш хлопець добрий, – кажуть

вони люб'язно, – трудяга, господар, та ще й багатенький. Займається він хліборобством, одначе й бондарство знає, чи старе набити, чи нове зробити. А горілки зовсім не п'є. Вже як за нього не йти заміж, то кращого й знайдеш...

Отримавши згоду нареченої та її батьків, усі починають пити горілку, спершу нареченого, а потім нареченої. На закінчення обмінюються хлібами і домовляються про придане і подарунки. У цей вечір відбувається остаточна домовленість, ніщо не залишається не з'ясованим.

В один із наступних днів батько нареченого вирушає до попа домовлятися щодо вінчання і дарує йому курку або півня.

Напередодні вінчання дружки прибирають квітами голову нареченої, після чого молода йде разом із ними селом кликати на веселощі рідних і знайомих. З ким би не зустрілася наречена, вона зупиняється, тричі шанобливо вклоняється (в пояс) і каже:

– Просили батько і мати, і я прошу покірно: приходьте до нас на весілля!.. Не залиште мого прохання. Прошу покірно!..

Йдучи селом дружки супроводжу-

І. С. Абрамов з дружиною

ють молоду, співають:

Перва квітка, то Грицько (ім'я нареченого),

Ой, попе, попе Гордію,

Не звони рано в неділю;

Зазвони рано в суботу,

Перебий дружечкам роботу.

Перва квітка, – то Пронечка (ім'я нареченої).

Рядом дружечки, рядочком.

В вишневому садочку

Вирвали квіточку зелененьку,

Нарядили Пронечку молоденьку.

Гу-у-у...

Обійшовши всіх рідних і знайомих, молода повертається додому і сідає за стіл, на покутті під образами, біля неї вмощується старша дружка, а за нею поряд усі інші. Через деякий час з'являється наречений з «боярином» і підносить нареченій черевика, – один наповнений житом, інший – горіхами; вона бере спершу один, потім інший, при цьому вона довго вагається – який узяти? Якщо попадеться спочатку з житом, життя буде багате й добре, якщо з горіхами – бідне й нескладне. Потім наречений сідає поруч із нареченою. Іноді наречений забариться чомусь, тоді дружки співають, чекаючи на нього:

Ой ви, бояре білозероньки,

Ясніє соколоники,

Чого ви до нас

Не рано приїхали?

Запознив же нас

Да Гаврилов батенька;

Вун нас напоїв, накормив

И доруженьку вказав,

Доруженьку великую,

По Мелашечку вродливую.

При вході жениха з боярами в хату, дружки співають:

Не наступайте бояре

Да на наши сінечки нови,

Да не ви сінечки робили,

Да не ви мед-вино ситили.

Да не вам мед-вино попоти,

Не вам Марусю любити.

Коли бояри і наречений садуть за стіл, дружки злегка підсміюються над ним у наступних піснях:

Стенулися сіни

Як бояре сіли,

Ще не так стенуться,

Як меду нап'ються.

Стенулися чашки,

Як посіли свашки;

Ще не так стенуться,

Як меду нап'ються.

Зібрання цього дня закінчується вечерею, після чого всі розходяться по домівках.

Наступного дня (це буває зазвичай у неділю) рано-вранці дружки збираються до молодої, де свахи роблять великі приготування до шлюбного торжества: варять обід, запасаються горілкою. Дружки вбирають наречену в квіти, дружків перев'язують «рушниками», свах хустками; врешті беруть шаблю і прикрашають її квітами... Задзвонять до обідні, і молоді йдуть до церкви вінчатися.

Повінчавшись, молода йде попереду, за нею йдуть дружки з піснями; за деякий час йде і молодий, якого супроводжують найманими музикантами.

На порозі оселі нареченої моло-

дих зустрічає батько і мати нареченої; мати тримає в руках пікну діжку, в якій готується тісто для хліба; на кришці лежить хліб із сіллю.

Молода з друзками сідає за стіл, а молодий стоїть посеред хати, – він має викупити у братів свою молоду, які обступили її.

– Чого ви тут посіли, – говорять дружки, звертаючись до братів, – прогоніть їх!

А брати відповідають:

– Нам треба, ми продаємо свою сестру, а ви купляйте!

– Скільки ж вам? – запитує наречений.

– Хоч рублів сто дайте!

– Еге, се багато буде!

Наприкінці домовляються на 2-х чи 3-х рублях и розпочинають пити могорич.

Продовження у наступному номері

СТОРІНКИ ВІЙНИ: подяка благородним серцям

Людмила АРТЕМОВА

Наукова співробітниця
Національного заповідника
«Глухів»

З початком російської збройної агресії музейні працівники скрізь по країні намагалися зберегти безцінні скарби культурної спадщини від хаосу війни.

Не став виключенням і Національний заповідник «Глухів». Уже 24 лютого 2022 року віддані своїй справі співробітники Заповідника поспіхом виймали експонати із скляних вітрин Музею археології, щоб перемістити їх у більш захищене місто. Колись яскраво освітлені і наповнені життям зали стали мовчазними свідками змін та занурилися в сутінки. Історія стародавнього Глухова, його артефакти тепер зберігались у ящиках і скринях підвальных приміщень.

То були важкі часи. Тягар людських страждань і тривоги сплелися в щільну завісу сірої зони, у якій перебував Глухів. Звук сирен лякав. Близькі та віддаленні вибухи час від часу проникали моторошним відлунням крізь товсті старовинні стіни музею, де працювали ті, хто залишився.

Гуманітарна допомога в дії: зарядна станція

6 квітня 2022 року Сумщина була деокупована. Проте війна тривала, небезпека залишалася, а бомбардування Глухова тактичною авіацією ворога ще були попереду...

Після деокупації у наш регіон почала доставлятися гуманітарна допомога від міжнародних організацій, урядів, громадськості і волонтерів.

У вересні 2022 року ланцюг доброти вперше простягнувся до Національного заповідника «Глухів». Отримана допомога у вигляді матеріалів для пакування, контейнерів, ящиків, коробок, безкислотного паперу, картону на той час була критично важливою для захисту фондової колекції музею.

Відтодіпротягомостанніх

Картина І. І. Соколова «Весілля» (1860 р.)

← двох років Центр допомоги мистецтв України (#UkraineArtAidCenter), Міністерство закордонних справ Німеччини, ГО «Андріївсько-Пейзажна Ініціатива» й особисто пані Ірина Нікіфорова багаторазово допомагали Заповіднику зберегти його історичну та культурну спадщину.

Крім пакувальних матеріалів, наш музей на кордоні отримав ноутбук, зарядну станцію, потужні генератори, осушувачі повітря, обігрівач, професійну аптечку, ліхтарі, повербанки, гігрометри, енергозберігаючі лампи, сонячні панелі, вогнегасники, протипожежні ковдри, засоби індивідуального захисту, одяг для технічного персоналу, ящики для транспортування і збереження експонатів, інструменти

для реставрації, будівельну пилку і багато іншого.

Ці засоби підсилили протипожежний захист культурної інституції, дозволили забезпечити збереження експонатів під час евакуацій та створити безпечні умови для роботи співробітників. Кожна ініціатива благодійників суттєво зменшила негативні наслідки війни та стала важливою ланкою у ланцюгу доброти, що об'єднала людей заради

Пакувальні матеріали для фондкових колекцій Заповідника

спільної мети: передати майбутнім поколінням наші історичні надбання.

НОСТАЛЬГІЯ

Серпень. Сьогодні останні дні цього місяця 2024 року. Згадалося дитинство, коли я ще мешкав з батьками у селі Перемога, що на Глухівщині, і пісня далекого дитинства «Взвейтесь кострами, синіє ночі!»

І понеслось...

Занесло в ті часи, коли мене, першачка, приймали до лав «жовтенят». Сьогодні вже далеко не кожна людина розуміє, що це воно таке було. Поясню. Це – перша сходинка майбутнього «строителя комунізму», тобто будівничого щасливого майбуття. Життя, в якому не буде місця ні війні, ні брехні, ні заздрощам. Бо всі будуть рівні й будуть безмежно любити один одного як самого себе. На груди старші товариші-піонери приколювали червону зірочку з обличчям Володі Ульянова-Леніна в центрі. Щастю не було меж. Здавалось тоді, що омріяний комунізм вже майже настав. Залишилось тільки подо-

лати «пагану Америку», яка заважає людям всієї планети жити в щасті та злагоді. І однією з умов такої казкової ідилії був атеїзм. Вчили, що Бога немає, тому що його бути не може.

А потім, через декілька років, нас всім класом приймали до лав піонерської організації. Вчили, що піонер – це той, хто «всегда шагает впереди», тобто попереду всіх народів нашої багатостраждальної планети. Згадую одного хлопчика, який відмовився чіпляти червоний галстук на шию. Сказав твердо і впевнено, що без Бога нічого не буде. Так його навчили дідусь та бабуся. Тоді він нам всім здався, як то кажуть, не сповна розуму.

Ще згадалось, як одного разу мама купила мені середньоазійську тубетейку. Сказала, що в Середній Азії живе такий же хлопчик, який жодного разу не бачив і не знає мене, та все одно любить і носить на голові наш український картуз, зшитий з восьми клиноподібних частин, скріплених в центрі гудзиком. Так виховувалась тоді в нас «дружба народів».

Я також згадав свого дідуса Петра Івановича. Він пройшов всю Вітчизняну війну від першого до останнього дня в званні старшини. Був освіченим, служив штабним писарем, тому й вижив. Мав поранення, орден «За взяття Кенігсберга» та медалі. Дідусь Петро повністю перечитував усі центральні газети і скорботно хитав головою. Говорив: «Буде нова війна з...Америкою». То були часи «холодної війни». Пройшли роки. Дідусь помер, так і не дочекавшись тієї війни. Але ми всі, нині живі та здорові, дочекались. Діждались біди, звідки аж зовсім не чекали. Комусь знову закортіло «всё павтарить», тобто «пабедить Америку», а по дорозі ще й Берлін прихопити. Бо, мовляв, «паганій Запад Бога забул». Прямо-таки якась дивовижа коїться на нашій матінці-Землі. Хоча в цьому немає нічого нового. Відомо, що історія світу завжди твориться через завоювання слабких держав сильними. Потрібно робити висновки...

Сергій Дадаков

Газета «Соборний майдан»

Засновник — Національний заповідник «Глухів»

Ідентифікатор медіа R 30-02700 у Реєстрі суб'єктів у сфері медіа

Адреса редакції: м.Глухів Сумської обл., вул.Шевченка, 30, тел. 2-35-57, e-mail: dikz@ukr.net

Номер підготовлено у науково-дослідному відділі Заповідника

Верстка Віктора ІСАЄВА

Редакція газети «Соборний майдан» запрошує до творчого співробітництва науковців, краєзнавців, любителів старовини

Електронна версія на сайті <http://nz-hlukhiv.com.ua/>

Редакційна колегія

Світлана ЖУКОВА
Надія МІРОШНИЧЕНКО
Людмила АРТЕМОВА
Неля ПІНЧУК
Віктор ІСАЄВ

РОЗПОВСЮДЖУЄТЬСЯ БЕЗКОШТОВНО